

Олена АХМАД,

старший вчитель-методист арабської мови,

Київська гімназія східних мов №1

АРАБСЬКА МОВА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Стаття присвячена громадянським проблемам у змісті навчання арабської мови як засобу розвитку громадянської компетентності учнів гімназії. Автор визначає тенденції розвитку цієї сфери в теорії та практиці сучасної середньої загальноосвітньої школи, що є актуальною й перспективною проблемою для української освітньої теорії і практики.

Ключові слова: *арабська мова, підручник з арабської мови, іншомовна освіта, громадянська компетентність, громадянські цінності.*

Постановка проблеми. Громадянська освіта в загальноосвітньому навчальному закладі на сучасному етапі реформ відповідних є важливою складовою розвитку демократичної держави, громадянського суспільства в країні. Незважаючи на відмінність підходів та масштабу національних систем громадянської освіти, єдиною залишається їх мета – виховання громадянина-патріота – носія морально-громадянських цінностей, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократії і прав людини, є суспільно активною особистістю.

Громадянська освіта та виховання учнів мають пронизувати весь освітній простір України, всю сучасну шкільну систему іншомовної освіти, орієнтуватися на таке навчання, котре забезпечує процес розвитку громадянської компетентності особистості. Іноземна мова у цьому контексті є важливим засобом розвитку громадянської свідомості учнів в умовах євроінтеграції української держави. Вона спрямована на громадянське виховання особистості, має органічно поєднуватися з потребою та вмінням діяти компетентно, системно. Навчання арабської мови як мови ООН, ЮНЕСКО в загальноосвітньому навчальному закладі має бути спрямованим на розвиток громадянської компетентності особистості, її вміння жити в глобалізаційному світі.

У змісті нового державного Стандарту, затвердженого Кабінетом Міністрів України у 2019 році визначаємо таку змістову лінію у навчанні арабської мови, яка сприяє забезпеченню формування й розвитку громадянської компетентності особистості, а саме: формуванню політичної та правової культури засобами громадянської освіти задля здобуття учнями знань про політичні системи та владу; розвитку критичного мислення, усвідомленню зв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю; формуванню національної свідомості, належності до рідної землі, народу, визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини, виховання почуття патріотизму, відданості в служінні Батьківщині; утвердженню гуманістичної моралі та формуванню поваги до таких цінностей як свобода, рівність, справедливість; здатності розв'язувати конфлікти, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур та традицій; виробленню негативного ставлення до будь-яких форм насильства, активне попередження тенденцій до виявлення деструктивного націоналізму, проявів шовінізму, фашизму, месіанських налаштованостей [1].

Мета статті – визначити тенденції розвитку змісту навчання арабської мови як дієвого засобу розвитку громадянської компетентності учнів на засадах особистісно-орієнтованого та культурологічного підходів.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблема наповнення змісту навчання арабської мови завжди була актуальною. Її досліджували в дидактичному, методичному і лінгвістичному аспектах відомі українські арабісти, викладачі, сходознавці: А. Богомолів, В. Кононенко, Ю. Осадча, Л. Петрова, В. Рибалкін, О. Черногор та ін. Розроблення нового змісту навчання іноземних мов, конструювання нових засобів, зокрема підручників, які реалізують цей зміст, – ось найпріоритетніші проблеми сучасної шкільної іншомовної освіти. Вони зумовили створення нових концепцій навчання і появу нових публікацій, пов'язаних з цими сферами діяльності (Басай Н., Буренко В., Калініна Л., Карпюк О., Несвіт А., Редько В., Самойлюкевич І. та ін.). Навчання іноземних мов на сучасному етапі розглядається як створення умов для усвідомлення відмінностей у рідній та іншомовній культурі, виховання толерантного ставлення

до представників інших народів, зниження рівня етноцентризму, формування національної свідомості, належності до рідної землі, народу; визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; виховання почуття патріотизму, відданості у служінні Батьківщині. На особливу увагу в цьому контексті заслуговують роботи М. Бірама, Дж. Вальдеса, Дж. Ватермана, П. Вербицької, О. Войтенко, А. Дюссапа, Ж. Зарат, С. Позняка, О. Пометун та ін.

Виклад основного матеріалу. У Концепції громадянської освіти та виховання (2013) наголошується, що «актуальність громадянського виховання в Україні зумовлюється водночас процесом відродження нації. Для України, яка є полі етнічною державою, громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. Важливу роль у цьому контексті відіграє іншомовна освіта. Громадянська компетентність (*civil competencion*) – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною тощо [3]. Громадянськість – багатоаспектне поняття. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядно-психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади. Громадянськість – це також реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства [4]. У процесі громадянського виховання освітня складова доповнюється вихованням в дусі громадянськості. Це поняття об'єднує громадянську, політичну соціалізацію майбутнього громадянина та його здатність долучати до цього процесу морально-громадянські цінності.

З огляду на зміни, які відбулись у сучасному українському суспільстві, слід визначити функції розвитку громадянської компетентності учнів. Розглянемо її на прикладах змісту навчання арабської мови учнів 3–11-х класів Київської гімназії східних мов №1.

Досягнення цілей громадянського виховання вимагає дотримання наукового підходу до організації цього процесу, тобто врахування об'єктивних закономірностей його перебігу, взаємодії системи чинників, що його

детермінують (раціональність, об'єктивність, наукова картина світу). Науковий підхід до процесу формування особистості громадянина передбачає, що дія загальних закономірностей розвитку громадянськості опосередковується впливом конкретно-історичних умов життєдіяльності певного суспільства загалом і кожного з його членів зокрема. Конкретно-історичний підхід допомагає збагнути та сформулювати специфічні й актуальні на цьому етапі розвитку українського суспільства завдання громадянського виховання, а саме: усвідомлення громадянами України необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства; формування у молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщині й водночас відчуття належності до світової спільноти.

Навчання учнів іноземної мови – це комплексний вплив на їхню особистість. Тенденція сучасної шкільної іншомовної освіти спрямована на громадянське виховання і пов'язана з чіткою переорієнтацією на особистість учня. Тож у громадянському вихованні особливого значення набуває особистісно-орієнтований підхід, коли в центрі освітньо-виховного процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство) можна реалізувати перспективну й демократичну модель виховання громадянськості у сучасній молоді. У розвитку громадянськості важливе місце належить національній свідомості дитини (і зрілої людини). О. Вишневський виокремлює щонайменше три етапи, які накладають на цю свідомість помітний відбиток, збагачують її зміст [2]. Перший етап (етнічне самоусвідомлення) є першоосновою, корінням патріотизму. Етнізація дитини починається з раннього періоду життя в сім'ї, з маминої колискової, з бабусиної казки, з участі у народних звичаях та обрядах, із народної пісні, причетності до народної творчості. Другий етап (національно-політичне самоусвідомлення) припадає переважно на підлітковий вік і передбачає усвідомлення себе як частини нації. До найважливіших моментів цього етапу національного виховання належать відновлення історичної пам'яті та формування почуття національної гідності. Третій етап (громадсько-державне

самоусвідомлення) передбачає формування усвідомленого розуміння понять патріотизму й націоналізму, виховання поваги до національно-культурних цінностей інших народів, прищеплення почуття національної, расової, конфесійної толерантності.

Цій меті відповідає модель особистісно-орієнтований підходу у навчанні арабської мови. Тенденція орієнтації змісту навчання на особистість учня зумовлює появу значної кількості диференційованих завдань, додаткових матеріалів, текстів, завдань для «сильних» та «слабких» учнів. Так, у підручнику з арабської мови для 10 класу «تعليم اللغة العربية» Київської гімназії східних мов №1 за темою «مهنتي» («Моя майбутня професія»), учні, які засвоїли обов'язковий навчальний матеріал тематичного модуля, мають змогу працювати з додатковими матеріалами, поглиблюючи свій навчальний досвід.

Усвідомлення працьовитості як високої моральної цінності є одним з найсуттєвіших свідчень активної громадянської позиції особистості, її суспільної значущості. Одержуючи з текстів підручника додаткову інформацію про різні професії та їх необхідність у сучасному житті, передбачається, що учні зможуть використовувати її у своєму усному та писемному спілкуванні. *Розвиток мотивації до праці*, усвідомлення життєвої необхідності трудової активності, ініціативи, підприємництва, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоспроможності й самореалізації особистості в ринкових відносинах є важливою складовою змісту громадянського виховання. Крім того, до змісту підручника включена підтема захисту Вітчизни «Є така професія – Батьківщину захищати». Наводимо уривок навчального тексту: «Наша Батьківщина – це не проста земля. Це та земля, якій у роках історії не було місця, якій довелося винести стільки страждань. Понад тисячу років тому східні слов'яни утворили могутню, одну з найсильніших держав того часу. Сучасна Україна – молода держава, їй 25 років. Кожен громадянин повинен дбати про рідну Вітчизну. Це наш священний обов'язок, це наша обітниця перед нашими предками, які боролися за щастя рідної землі. Я вірю, що прийде час, коли усі

люди стануть братами. Дуже хочеться, щоб нарешті усі люди планети Земля зрозуміли, що основне – це мир у всьому світі».

وطننا ليس ارضاً: هو ارضى تحملت كثيرا من المعاناة. لأكثر من الف سنة مضت كون السلاف الشرقيون دولة روس الكيفية العظيمة؛ اقوى دولة في ذلك الوقت. يجب على كل واحد منا ان يحافظ على وطنه. هذا واجبنا المقدس. نحن كلنا يجب ان ندافع عن وطننا. غير هذا ، نحن لا تسمى مخلصين لا كأبناء و لا كبنات لهذه الأرض. انا واثق: سيأتي وقت يصبح كل الناس اخوة. أريد لشدة ان يفهم أهل الأرض ان الاساس هو السلام في كل العالم.

Важливе місце у змісті громадянського виховання посідає формування культури міжетнічних стосунків як реалізації взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності [1]. А тому до зміст навчання іноземної мови включаємо теми, пов'язані з цією тематикою. Культура міжетнічних стосунків має економічну, політичну, правову, духовну основи. Деформація цих основ призводить до конфліктних міжетнічних стосунків, до проявів шовінізму та інших небезпечних для громадянського миру та злагоди ситуацій. Культура міжетнічних стосунків проявляється у повазі до інтересів, прав, самобутності великих і малих народів: у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві; готовності й умінні йти на компроміси з різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру в державі. Добір такої інформації для змісту підручників з арабської мови ми здійснюємо за принципом її аналогії з підручниками з арабських країн, надрукованими в Сирії, Лівані, Лівії. Ми враховуємо думку арабських авторів як носіїв мови, і культури щодо об'єктів вивчення, оскільки вони краще усвідомлюють, яка культурно-історична інформація їх країни заслуговує на увагу іноземців. Отже, добираючи навчальні матеріали та адаптуючи їх до змісту вітчизняних підручників, ми не порушуємо принципу автентичності, науковості та історизму. На уроці арабської мови у 10 класі на тему «Традиції та звичаї арабів» учні здобувають знання про традиції та звичаї арабів, а дібрані фотоматеріали доповнюють цей зміст. Післятекстові вправи і завдання спонукають до аналізу культурологічних чинників, до зіставлення їх з аналогічними із життя співвітчизників і самих себе, навчають робити певні висновки. Мовленнєва діяльність у цій сфері здійснюється у формі діалогу

культур: учні в навчальних умовах оволодівають комунікативними нормами спілкування на автентичних іншомовних матеріалах через використання способів, прийомів і мовленнєвих зразків, які властиві реальним ситуаціям мовленнєвої взаємодії.

Знання норм і традицій спілкування арабів дає змогу адекватно сприймати й розуміти одне одного, тобто, сприяти міжкультурній комунікації українців та арабів. Незнання й нерозуміння норм і традицій спілкування носіїв іншої культури викликає культурний шок, що зумовлений відмінностями культур.

Впровадження у навчальний предмет наскрізної змістовної лінії [«Громадянська відповідальність»](#) — це соціально значимі надпредметні теми, що сприяють формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому передбачають, розвиток соціальної й громадянської компетентностей, допомагають розкрити суть поняття «відповідальний громадянин» і визначити вектори його діяльності. Метою вивчення цієї наскрізної лінії є формування члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи. Уроки арабської мови насичуються країнознавчим матеріалом. Наближення процесу навчання до потреб комунікації можливе тільки за організації матеріалу не навколо «розмовних» тем і «граматичних явищ», а навколо мовних задач, навколо функцій. Засвоївши матеріал для виконання однієї мовної задачі, учень володіє одним із вузлів загального механізму системи промови і може, не чекаючи наступної «порції», брати участь у спілкуванні, звісно, у рамках певної ситуації. Цими підходами керуємося під час розроблення таблиць (табл. 1), фрагментів уроків, що розкривають можливості курсу арабської мови в 10–11-х класах з метою формування громадянської компетентності учнів.

Таблиця 1

Проблема громадянської освіти	Тема, у якій розкривається проблема	Ключеві питання, що розкривають проблеми громадянської освіти
Національні, загальнолюдські цінності	Тема: Я, моя сім'я та друзі. Аспект теми: цінності, ідеали та норми поведінки та спілкування в суспільстві; соціальні правила поведінки	Які цінності характерні для сучасної української родини? Які існують родинні цінності, ідеали? Як ви розумієте поняття «гуманне і толерантне ставлення до людей різного віку»? Які традиції українського народу збереглися у вашій родині? Які звичаї арабів стали традиційними у вашій родині?

	Тема: Наука і технічний прогрес. Аспекти теми: вплив науково-технічного прогресу на традиційні цінності людства	Як змінюється культура різних народів із розвитком сучасного інформаційного суспільства? Які зміни сталися в культурі України внаслідок розвитку сучасних технологій?
	Тема: Шкільне життя. Аспекти теми: реалії рідної та іншомовної культур; міжкультурне спілкування, толерантне ставлення до людей, які оточують	Як ви розумієте поняття «толерантність»? Які стереотипи склалися в суспільстві щодо представників арабського народу? Про які моделі співіснування представників різних культур в одній країні ви можете розповісти?
	Тема: Наука і технічний прогрес. Аспекти теми: вплив науково-технічного прогресу на традиційні цінності людства	Чи змінюються традиційні цінності під впливом науково-технічного прогресу? Як науково-технічний прогрес сприяє зближенню різних культур
Сутність ринкових відносин. Економічні чинники розвитку демократичного суспільства	Тема: Україна в світі. Аспект теми: вплив ринкових відносин на розвиток демократії в Україні	Чому Україна прагне стати членом міжнародних економічних організацій?
	Тема: Робота і професія. Аспект теми: вплив ринкових відносин та працевлаштування	Чим ви керуєтеся у виборі майбутньої професії? Як розвиток економіки держави впливає на ринок праці? Чим пояснюється престижність чи не престижність окремих професій?
Процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті суспільства. Громадянське суспільство	Тема: Людина і довкілля. Аспект теми: вплив людини на різні сфери сучасного життя і довкілля; громадянська відповідальність за збереження навколишнього середовища; активна участь молоді в екологічних проєктах	Які екологічні проєкти можуть бути реалізовані в навчальному закладі? Які проблеми екології характерні для вашого регіону, як ви можете посприяти їх розв'язанню?
	Тема: Природа та погода. Природні катаклізми. Аспект теми: участь громадян у захисті навколишнього середовища	Які питання охорони довкілля є найактуальнішими для регіону, країни, світу?
Роль ЗМІ в суспільному житті	Тема: Україна в світі. Аспект теми: розширення інформаційного простору України та обміну інформацією з різними країнами світу	Як сучасний українець дізнається про події у світі? За допомогою яких засобів Україна може інформувати світ про події, що в ній відбуваються? Навіщо це робити?
Сутність демократичних цінностей. Права, свободи людини та громадянина. Механізми захисту прав і свобод	Тема: Україна в світі. Аспекти теми: відображення сутності демократії та демократичних цінностей у Конституції України; перспективи розвитку демократії в Україні; розкриття сутності поняття про права і свободи людини і громадянина	Які перспективи розвитку демократії в Україні? <i>Наведіть приклади демократичних перетворень.</i> Які положення Конституції України відображують сутність демократії в державі? Ви – громадяни своєї країни. Що це означає для вас особисто?

Формування громадянської компетентності учнів передбачає не тільки засвоєння правил, законів, фактів, але й використання їх у практичній діяльності. Тому в підручниках з арабської мови поряд із загальною інформацією пропонуються вправи, що стимулюють використання здобутих знань у

мовленнєвої діяльності. Наведемо приклад такого завдання з підручника арабської мови для 11-го класу: «Уяви, ситуацію віртуальної зустрічі представників України, Арабської Республіки Ліван, Об'єднаних Арабських Еміратів, Королівства Саудівської Аравії за тематикою, «نظام الحكم» («Державний устрій»). Позиції представників різних суспільних систем сприяють розвитку критичного мислення, забезпечують здатність учнів усвідомлювати та відстоювати особисту позицію з питань патріотизму, становлення й утвердження України як правової, демократичної держави, готовності відстояти незалежність Вітчизни [6].

Серед форм і методів розвитку громадянської компетентності учнів у навчанні арабської мови пріоритетну роль відводимо методам активного навчання, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, розвивають ініціативу та творчість. До таких методів належать різноманітні види дискусій («гудіння бджіл», «сніжки», дискусія-симпозіум тощо), ситуаційно-рольові ігри, соціодрами, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові штурми», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо. Крім цих методів використовуються також традиційні: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, з матеріалами ЗМІ, самостійне рецензування і тощо.

Однією з найпродуктивніших педагогічних технологій громадянського становлення особистості є застосування проектної діяльності. Її основою є інтеграція та безпосереднє застосування здобутих знань учнів під час практичної діяльності. Соціальне проектування – важлива сфера застосування громадянських компетентностей особистості. Проектна діяльність на уроках арабської мови належить до активних методів (коли учні навчаються, діють у мікросоціальному середовищі, здобувають практичні навички, мають змогу перевірити теоретичні знання на практиці тощо). Так, наприклад, у підручнику з арабської мови для 10-го класу на базі теми організуємо засвоєння змісту знань з теми «وطني» («Моя Батьківщина»). Учні досліджують окремі області України, складають характеристики, описи, презентації арабською. Результатом навчальної діяльності

є проект « بلد واحد » («Єдина Країна»). Його мета – виховання громадянина-патріота України, розвиток морально-громадянських цінностей особистості. Через зміст громадянського виховання школярів засобами іноземної мови визначаємо важливу якість українського патріотизму: турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Вітчизни. Під час використання технології проектного навчання розв'язується низка різнорівневих дидактичних і виховних завдань: виробляються пізнавальні, мовленнєві навички учнів з теми, формуються вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвивається критичне мислення. Головна мета проектної діяльності на уроці як творчого комунікативного завдання – навчити учнів інтегрувати попередній досвід, залучивши до цього здібності кожного учасника проекту, формування в них відповідальності за результати своєї індивідуальної та колективної роботи. На всіх етапах діяльності важлива роль належить педагогові, який, з одного боку, є координатором учнівського проекту та забезпечує розвиток і навчання вихованців, а з іншого – рівноправним членом робочої групи і ставить власні цілі, аналізує ситуацію, пропонує цікаві ідеї для обговорення. Наставник ділиться власним життєвим досвідом, допомагає учням відшукати різноманітні джерела інформації щодо роз'яснення проблеми дослідження, знайти шляхи співпраці зі спеціалістами, представниками органів місцевої влади, громадськими інституціями, об'єднанням тощо.

Набутий педагогічний досвід у Київській гімназії східних мов №1 щодо організації формування громадянської компетенції засобами арабської мови засвідчує важливість поєднання урочної та позаурочної діяльності. Висвітлення життя в країнах арабського Сходу в системі громадянського, соціокультурного і мовного розвитку учнів в позаурочній роботі з арабської мови стає творчим процесом пізнання східних народів і країн. Учні нашої гімназії беруть активну участь у роботі наукового товариства гімназистів – колективного члена Київської Малої академії наук учнівської молоді, а саме у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук (секція «Сходознавство. Арабська мова»). У навчальному закладі розроблено спеціальну

тематику, яка пропонується учням для дослідження арабських країн, їх культури, історії, традицій. Виконуючи таку роботу, учні пізнають особливості життєдіяльності інших народів, глибше усвідомлюють життя своєї країни і своє місце у сучасному глобалізованому суспільстві. Підсумки зазначеного конкурсу відбуваються в Інституті сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України. Члени журі – відомі українські сходознавці – визначають рівень й оцінюють дослідженням гімназистів. Така діяльність дає змогу учням не тільки опрацювати різні джерела, у тому числі арабською мовою, але й долучитися до багатовікової культурної спадщини народів арабського Сходу, визначити громадянські цінності арабів, що сприяє формуванню розвитку інтересу до навчання арабської мови, прагненню до міжкультурної взаємодії. Учень 10-го класу Андрій Дубко як автор дослідження «Українсько-кувейтські відносини на рубежі XX–XXI століть» розробив власну перспективну доктрину розвитку відносин між Україною та Кувейтом, у якій зазначив, що вивчення арабської мови, історії арабських країн, сходознавства, всесвітньої історії, економічної та соціальної географії країн світу у Київській гімназії східних мов №1 викликали у нього підвищений інтерес до історії зародження, становлення та розвитку українсько-кувейтських відносин на рубежі XX–XXI століть. А тому він вирішив дослідити ці відносини, визначити їх зміст, основні здобутки у різних сферах міжнародної співпраці, перспективи українсько-кувейтських міжнародних відносин у XXI ст. У такий спосіб юнак робить свій внесок у вивчення історії відносин між українським та арабським народами, між Україною та Кувейтом. Андрій також обґрунтував необхідність продовження співпраці між двома державами задля глибшого усвідомлення життя своєї країни і свого місця в сучасному глобалізованому світі.

Висновки. Переорієнтація іншомовної освіти, методичних підходів до навчання арабської мови – це переорієнтація на фундаментальні гуманістичні цінності, на послідовну демократизацію всього освітнього процесу, освітньої теорії загалом і громадянської освіти зокрема. Як комплекс інтегрованих знань, громадянська освіта, під час навчання арабської мови, становить складну динамічну систему, що поєднує громадянознавчі знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування громадянина у

політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави. Культурологічні знання як ядро системи освіти [5] формує культуру міжлюдських стосунків, сприяє оволодінню культурними надбаннями своєї нації, виховує доброзичливе й толерантне ставлення до культур інших народів, до Конституції України як Основного Закону, дає змогу усвідомити основи конституційного ладу арабських країн, а економічні знання сприяють зануренню у сутність ринкових відносин як елемента демократії.

Література

1. Ахмад О.Р. Культурна спадщина ЮНЕСКО в країнах арабського сходу в системі соціокультурного і мовного розвитку учнів на уроках та позаурочній діяльності з арабської мови [Текст] / О. Р. Ахмад // Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. – К. : Вид-во обдарованої дитини НАПН України, 2012. – 224–226 с.

2. *Вербицька, П.* Вчимося бути громадянами : навч. посіб. з громадян. осв. для 7 кл. серед. загальноосв. навч. закл. [Текст] / П. Вербицька, В. Мисан, О. Войтенко. – Львів : НВФ «Українські технології», 2005. – 62 с.

3. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспект : навч. метод. посіб. [Текст]. – К. : Ін-т. змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.

4. Громадянська освіта : метод. посіб. для вчит. [Текст] / ЄС «Громадянська освіта – Україна». – К. : Етна -1, 2008. – 15,[1] 15 с.

5. Ахмад О.Р. Проектування змісту навчальних підручників арабської мови в контексті розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей [Текст] / О. Р. Ахмад // Дидактика:теорія і практика: збірник наукових праць – К.: Вид-во Педагогічна думка, 2018 – 61 с.

6. Ахмад О.Р. Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м.Київ,18квіт. 2019р./Дидактика: теорія і практика: збірник наукових праць. – К.:Фенікс, 2019, 125 с.